

Kahden korin teologia – malli vailla pohjaa

Uskon ja rakkauden erottelu ja niin sanottu kahden korin teologia on ollut viimeisten kolmenkymmenen vuoden ajan merkittävässä asemassa tehtäessä arvioita ja päätöksiä suurista kirkon opista ja elämää koskevista aiheista. Distinktiota on käytetty esimerkiksi virkakeskusteluissa, eku-meenisissa neuvotteluissa kahdenkin suuren kirkkokunnan kanssa, etiikan luonnetta ja sosiaalietiikkaa koskevilla analyyseillä ja lopulta samaa sukupuolta olevien avioliittoa käsittelevissä neuvotteluissa. Tällaiseen rooliin nähden on jossain määrin erikoista, miten kevyin perustein jako on omak-suttu (vrt. *Iustitia* 33: Eskola, “Kahden korin teologia”).

Mistä oikein on kyse uskossa ja rakkaudessa? Uskon ja rakkauden erottamisen teologiassa on kyse ainakin kolmesta eri postulaatista:

1. Lähtökohdiltaan aihe liittyy Luther-tutkimukseen (ja perustuu Lutherin käsitykseen).
2. Uskon ja rakkauden väitetään voitavan samastaa lain ja evankeliumin jakoon.
3. Rakkauden alan oletetaan olevan sisällöltään muuttuvaa.

Vaikka distinktion teologisten juurien etsintä ei ole aivan yksinkertaista, joitain vihjeitä taustasta löytyy. Viittaaminen latinankielisiin termeihin *lex credendi* ja *lex charitatis* (Ilkko II 1982) avaavat linjan Herbert Olssonin ja Lundin teologiaan. Saman tekee tietysti itse distinktion usko ja rakkaus käyttäminen, koska se ei suoraan liity Lutheriin. Rakkaus-aiheen käsittely on Lundin teologien ajattelun keskiössä Nygrenistä Bringiin. Samalla näyttää siltä, että aihe liittyy melko monimutkaisella tavalla pohjoismaisen Luther-tutkimuksen kehitykseen.

Laajat taustanäkymät tekevät tarkastelusta perin haastavan, mutta se oli odotettavissa. Varsin vaikutusvaltainen soteriologiaa koskeva hermeneuttinen teoria ei voi tulla tyhjästä. Aihe näyttääkin liittyvän kiinteästi siihen jännitteiseen vuorovaikutukseen, joka ensinnäkin lundilaisella Luther-tutkimuksella on ollut eurooppalaisen uskantilaisen perinteen kanssa. Toiseksi se liittyy suomalaisen 1940- ja 1950-lukujen Luther-tutkimuksen mielenkiintoiseen yhteyteen ruotsalaiseen teologiaan – puhumattakaan 1930-luvun Åbo Akademin teologian läheisestä yhteydestä Lundiin.

Keskustelussa on siis rinnastettu ongelmattomasti: usko – rakkaus; laki – evankeliumi; oppi – etiikka; muuttumaton – muuttuva. Siitä on jatkuvasti puuttunut olennainen: vanhurskauttaminen – pyhitys. Analyysissä on tärkeä arvioida yllä olevien rinnastusten teologinen mielekkyyks.

Neljä kriittistä tekijää

Uskon ja rakkauden teologian perusluonnetta hahmoteltaessa voidaan kiinnittää huomiota neljään toisiinsa kietoutuvaan teologiseen piirteeseen, joista jokainen on kulkenut historiassa Suomeen saakka. Ilman näiden vuorovaikutusta käsitys rakkauden muuttuvaisuudesta ei olisi voinut syntyä. Jokainen piirre liittyy Luther-tutkimukseen ja tämä antaa tarkastelulle oman lisävärinsä. Esimerkkejä on haettu Saksasta ja Lundista (tarkempi analyysi lopussa mainittavassa artikkelissani). Ensinnäkin kyse on soteriologiasta.

(1) *Jo uskantilainen Erich Vogelsang hylkäsi – ilmeisesti Ritschliä seuraten – ajatuksen Kristuksen sijaissovituksesta* (satisfactio vicaria). Saksalaista tutkimusta seurannut Ragnar Bring puhtaaksiviljeli Ruotsissa tämän piirteen. Väitteen mukaan sijaissovituksen aihe ei ollut Lutherille tärkeä. Aiheesta tuli lundilaisessa teologiassa suoranainen johtoteema Aulénin tulkittaessa koko länsimaisen sovituspöytäkirjan historian “anselmilaisena” pidetyn sijaissovitusnäkömyksen ja “klassisena” pidetyn alkuperäisen, Kristuksen voittoa korostavan Christus victor -näkömyksen välisen jännitteen avulla. Suomeen näkömyksen popularisoi Lennart Pinomaa. Vogelsangin vaikutus pohjoismaiseen Luther-tutkimukseen saattaa vaikuttaa liiankin helpolta selitykseltä teologian muuttumiseen. Sitä se voisi ollakin, elleivät kymmenet suorat sitaatit eri teoksissa Bringistä Pinomaahan todistaisi toista.

Analyysin avulla on helppo osoittaa, että sekä Vogelsangin tulkinta että lundilainen näkömyks Lutherin soteriologiasta on yksipuolinen. Kaikista Lutherin pääteksteistä antinomilaisdisputaatioista katekismuksiin ja Galatalaiskirjeen selitykseen (1535) löytyy selvä ja perusteellinen käsitys sijaissovituksesta ja sen tuomasta lunastuksesta. Lisäksi vähäininkin eksegeettinen rinnastus Paavalin teologiaan muistuttaa, että uskantilaisessa perinteessä tehty tulkinta on vain dogmaattinen konstruktio, se on Ritschlin jälkeistä, metafysiikkaa karttavaa motiivitutkimusta. Raamatun tai ylipää-tään teologian totuuskysymyksen kannalta lundilaisella näkömyksellä ei ole perusteita. Paavali ja monet muut Uuden testamentin kirjoittajat alleviivaavat sijaissovitusta ja Kristuksen kuoleman uh-riluonnetta – Jumalan vihan hyvittämiseksi.

(2) *Toiseksi tässä tulkintaperinteessä hylätään forensinen vanhurskauttaminen ja tuodaan sen tilalle ajatus efektiivisestä vanhurskauttamisesta.* Ajatuksen sisäinen johdonmukaisuus on selvä. Kun tutkijat irtautuivat “satisfaktion, sijaisuuden, lunastusmaksun ja syntiuhrin teorioista”, juridinen tulkinta vanhurskauttamisesta ja imputatiivisesta hyväksi lukemisesta kävi turhaksi tai jopa mahdottomaksi. Näin tekivät sekä Bring että muut Lundin dogmaatikot. Sekä vanhurskauttaminen että soteriologia ylipäättäen piti tulkita uudella tavalla. Lundissa näkemys johti partisipaatioajatuksen ensisijaisuuteen. Jännite kahden vanhurskauttamiskäsityksen välillä onkin synnyttänyt kiivastakin keskustelua meidän päiviimme asti.

Lundin teologian sisältämää ongelmaa ei ratkaise suomalaisen koulun uusi Luther-tulkinta, jossa unio-näkemyksen mukaan sekä suosio (*favor*) että lahja (*donum*) kuuluvat vanhurskauttamiseen. Uskon ja rakkauden distinktiossa ne molemmat kuuluvat nimittäin uskon alaan – eivät distinktion eri puolille. Itse asiassa näkemys on Lundin vastainen. Suomalaisessa keskustelussa uutta koulua luonut Mannermaa tähdentää, että hänenkin mielestään suosio kuuluu ehdottomasti Lutherin vanhurskauttamiskäsityksen ytimeen. Lahjan esille nostaminen ei poista tätä piirrettä soteriologiasta. Mannermaan näkökulmasta Lundin ratkaisulle ei siis ole perustetta.

(3) *Mainituista kahdesta kohdasta seurasi merkittävä siirtymä: lain ja evankeliumin distinktio erotettiin vanhurskauttamisesta ja samastettiin uskon ja rakkauden jakoon.* Tämäkin näkemys on tavallaan sisäisesti johdonmukainen, vaikkakin teologisesti virheellinen. Kun “syntiuhrin” ja “lunastusmaksun” käsitteet syrjäytettiin Luther-tulkinnasta, vanhurskauttaminen ei enää perustunut lain tuomion poistumiseen eikä Jumalan hyvittämiseen. Tässä asetelmassa Jumalan lailla ei ollut sitä roolia, joka sillä oli perinteisessä lain ja evankeliumin distinktiossa. Lailla ei ole hengellistä “virkaa” – eikä sillä luonnonoikeuden perusteella ole enää edes yhteiskunnallista “virkaa”.

Tämä näkemys oli vahva Lundissa, mutta sitä on enimmäkseen vieroksuttu Suomessa. Täkäläiset tutkijat ovat pitäneet lain ja evankeliumin erottelua Lutherin pelastuskäsitykselle luovuttamattomana. Siksi lundilainen tulkinta ajautuu ristiriitaan nykyisten näkemysten kanssa myös tässä aiheessa. Lutherin omien tekstien tasolla asiasta ei liene nykyään suurta erimielisyyttä. Koko antinomilaisdisputaatio rakentuu lain ja evankeliumin erottamisen varaan. Kyseiset perustelut ovat olleet Lutherille itselleen tärkeitä.

Edelleen on todettava, että usko ja rakkaus tarkoittavat Lutherilla yksiselitteisesti vanhurskauttamista ja pyhitystä.

(4) *Neljäs piirre on uskon ja rakkauden uuden tulkinnan kannalta ratkaisevin. Lundin teologia luopuu luonnonoikeudellisesta ajattelusta ja kiistää luomisjärjestysten olemassaolon.* Tästä seuraa väistämättä, että luomiseen perustuva etiikka on mahdotonta. Neljäs teesi on lähinnä Lundin teologian muotoilema, vaikka se nouseekin Ritschlin ajattelusta ja on johdonmukainen kehitemä Hollin koulun näkemyksistä. Etenkin Bring muutti käsityksen luonnonoikeudesta tai luonnonoikeudellisesta etiikasta. Tässä vaiheessa Luther-tulkinta muuttuu olennaisesti. Vaikka Lutherin omissa teksteissä luonnollinen laki on jatkuvasti esillä, kuten esimerkiksi Laulaja on osoittanut, tämä piirre muuttui lopulta Lundissa.

Etiikan teoriassa luonnollisella moraalilaila tarkoitetaan sitä, että moraalin periaatteet määräytyvät joko suoraan luonnon rakenteista tai ovat Jumalan asettamia (ks. alempana). Lundissa taas käsitys moraalin “luonnollisuudesta” kääntyi ympäri. Ihmisen oma autonominen rooli eettisessä pohdinnassa alkoi painottua. Näin luotiin mielikuva, että “luonnollinen” rakkauden alue uskon ja rakkauden distinktiossa on ihmisen autonomisen järjen aluetta. Raamattu tai Jumalan laki eivät kuulu tuolle alueelle. Tämä käsitys nousee uskantilaisesta tulkintaperinteestä. Siinä myös Lutherin tekstien tulkinta muuttui ratkaisevasti.

Kysymys luonnonoikeudesta

Onko rakkauden alue sitten muuttuvaa ja voivatko esimerkiksi etiikan alueen perusteet vaihtua vaikka aikaisempien vastakohtiksi? Mielenkiinto kohdistuu kysymykseen siitä, miten luonnonoikeus tulisi määritellä. Keskustelussa uskon ja rakkauden teologiasta – tai kahdesta korista – on usein väitetty, että luterilaisen teologian mukaan maailmassa ei olisi olemassa mitään luomiseen perustuvia “luomisjärjestyksiä”. Näin ollen ihmisen luonnollinen moraalitaju ei jäsenyisi minkään pysyvien säädösten mukaan (nykyään erityisesti B. Vikström).

Ilmeisesti Lundin vaikutuksesta keskustelu on kääntänyt käsitteitä päinvastaisiksi. Perinteisesti luonnollisella moraalilaila tarkoitetaan nimittäin sitä, että on olemassa periaatteita, jotka määräytyvät joko suoraan luonnon rakenteista tai ovat Jumalan asettamia. Määritelmän voi tarkistaa tällä hetkellä yliopistossa käytössä olevasta hakuteoksesta (Baggini, Julian ja Fosl, Peter S., *Etiikan pikukujättiläinen: Työkalut moraalijatteluuun*. Tampere: Niin&Näin. 2012). Muuta määritelmää oppikirjat eivät tunne.

Tällaisen näkemyksen vakiinnutti teologiaan jo Tuomas Akvinolainen (1225-1274), ja sillä oli hallitseva asema vielä Lutherin aikana. Akvinolaisen mukaan luonnollinen laki on Jumalan ikuinen laki sellaisena kuin se esiintyy ja ilmenee luonnossa ja luomakunnassa. Lisäksi näkemyksellä on vahvat eksegeettiset perusteet. Sekä Paavalin että juutalaisen teologian mukaan maailma on luotu Jumalan "viisauden" mukaan. Tooran rikkominen merkitsee elämän ja luonnon itsensä rikkomista.

Luonnonoikeudellinen moraalitajunta ei tarkoita sitä, että ihminen tekisi eettisiä ratkaisuja pelkästään oman "luontaisen" moraalitajuntansa perusteella, vaan sen *vastakohtaa*: eettiset periaatteet on luotu maailman rakenteeseen ja ihmisen olemukseen. Siksi niiden lähtökohta on Jumalassa, jonka luoma todellisuus ei muutu. Olipa kyse filosofisesta etiikasta tai teologisesta etiikasta, luonnonoikeudellinen etiikka ei tarkoita näkemystä, jonka mukaan eettiset periaatteet olisivat muuttuvia. Sen sijaan niiden uskotaan olevan pysyvien luonnonlakien kaltaisia ja ikuisesti muuttumattomia. Käsitteitä vain on käytetty suomalaisessa keskustelussa vuosikautia virheellisesti.

Mistä jännitteiset ja määritelmän vastaiset näkemykset sitten nousevat? Niille on olemassa perin selkeä selitys. Käsitteiden luonnonoikeudellisesta ajattelusta muuttui Lundin uuskantilaisessa teologias- sa jo miltei sata vuotta sitten. Suomeen ajatuksen popularisoi Erkki Niinivaara 1950-luvulla (*Maal- linen ja hengellinen*) ja myöhemmin monet seuraajat ovat pitäneet perinnettä yllä. Näkemystä ovat edustaneet Lennart Pinomaa sekä monet Pinomaan ja Niinivaaran seuraajat.

Yhteenvetoa Lutherin näkemyksistä

Yhteenvetona voidaan sanoa, että Lutherin tekstien lainausten ja uudemman suomalaisen Luther- tulkinnan näkökulmasta kaikki Vogelsangin ja Bringin ja ylipäätään lundilaisen tradition käyttämät perusteet uskon ja rakkauden distinktion tulkinnassa menettävät voimansa.

(1) Lutherilla sijaissovitus on keskeinen osa soterologiaa eikä suinkaan katoa teologian kentältä. Hänen monien tekstiesimerkkiensä mukaan favor eli suosio kuuluu vanhurskauttamiseen. Vogel- sangista alkanut toisenlainen tulkinta on vinouttanut Luther-tulkintaa kymmeniksi vuosiksi.

(2) Edelleen forenssisen ja efektiivisen aspektin (favor - donum) välillä ei ole jännitettä Luthe- rin ajattelussa. Sen sijaan niiden välillä on myönteinen suhde, toisin kuin Lundissa väitettiin. Brin- gin tekemä sovellutus on yksipuolinen ja sivuuttaa suuren joukon Lutherin avaintekstejä.

(3) Lain ja evankeliumin distinktio koskee Lutherin ajattelussa lain hengellistä käyttöä. Sillä on aivan keskeinen rooli vanhurskauttamiskäsityksessä. Olisi kategoriavirhe yrittää soveltaa uskon ja rakkauden distinktiota lain ja evankeliumin jaon avulla, koska silloin pitäisi olettaa, että rakkaus myös myönteisenä kuuliaisuuden ohjeena tuomitsee ihmisen kadotukseen. Uskova ei voisi siten tehdä mitään rakkauden tekoja, koska ne olisivat hänelle tuomioksi. Parasta on jäsentää kategoriat niin kuin ne Lutherilla esiintyvät. Evankeliumi Kristuksen sijaissovitukselta lunastaa syntiset Juma- lan rakkauden lain tuomion alta. Siksi uudistettu ihminen voi ja hänen tuleekin elää lähimmäisensä hyväksi rakkauden kaksoiskäskyn ja kultaisen säännön ohjaamalla tavalla. Lain ja evankeliumin distinktio ei siten poistu Luther-tulkinnasta, mutta sen paikka on toisaalla kuin mihin Lundin teolo- gia sen asetti. Siksi uskon ja rakkauden jako ei jäsenny siten, kuin Bring oletti.

(4) Luther on omaksunut vahvan luonnonoikeudellisen ajattelun. Hänenkin mukaansa luonnolli- nen laki on Jumalan ikuinen laki sellaisena kuin se esiintyy ja ilmenee luonnossa ja luomakunnassa. On olemassa moraalisia periaatteita, jotka määräytyvät toisaalta suoraan luodun luonnon rakenteista ja toisaalta ovat samalla Jumalan asettamia. Lutherille laki samastuu Jumalan luomisjärjestykseen. Siksi moraalitajunta perustuu Jumalan asettamaan luonnolliseen lakiin, joka ei voi muuttua. Moraalilaki on luonnonlain kaltainen vakio. Vain syntisen ihmisen luontainen lain tunteminen on puutteellista. Ihmisten välisissä suhteissa rakkauden kohteet ja soveltaminen toki muuttuvat eri tilanteissa. Luthe- rilta ei kuitenkaan löydy yhtään esimerkkiä siitä, että moraalilain käsky olisi myöhemmin kiistetty ja kielletystä olisi tullut sallittua. Bringin uuskantilaisen tulkinnan mukaan luonnonoikeudesta tulisi luopua ja kristillinen moraalitajunta tulisi selittää ihmisen tilannekohtaisen harkinnan avulla. Tulkinta ei tunnista Lutherin ajattelun lähtökohtia. Käsitteiden rakkauden muuttuvaisuudesta ei saa luonnonoikeu- den osalta mitään tukea Lutherin teksteistä.

Onko siis kahta koria: *lex credendi* ja *lex charitatis*?

Lutherilla uskon ja rakkauden erottaminen tarkoittaa, kuten sanottu, uskonvanhurskauden ja py- hityksen eroa: "Uskossa meiltä ei puutu mitään ja meillä on kaikkea yltä kyllin. Rakkaudessa palve- lemme jokaista. Uskossa vastaanotamme hyvyyksiä (Güter) ylhäältä Jumalalta. Rakkauden välityk- sellä me sallimme näiden hyvyyksien mennä alhaalta lähimmäisillemme." / "Vaikka nyt usko ei täytä lakia, sillä on kuitenkin se, millä laki täytetään. Se nimittäin hankkii Hengen ja rakkauden, joilla laki täytetään. Toisaalta taas, vaikka rakkaus ei tee vanhurskaaksi, se kuitenkin todistaa siitä,

minkä nojalla persoona on vanhurskas, nimittäin uskosta.” / “Hän vuodattaa meihin ylitsevuotavan runsaasti armonsa ja Henkensä lahjat, jolla hän tekee meidät rohkeiksi. Hän valaisee meidät valollaan, hänen elämänsä elää meissä, hänen autuutensa tekee meidät autuaiksi ja hänen rakkautensa herättää meissä rakkauden.”

Ilkko II:n Valmistelutyöryhmä ohjasi kysymyksenasettelua: “onko se muuttumatonta ‘uskon lakia’ (lex credendi) vai olosuhteiden mukaan muuttuvaa ‘rakkauden lakia’ (lex c[h]aritatis)”. Tätä jakoa ei Lutherilta löydy. Termi lex credendi ei latinankielisessä muodossa esiinny kertaakaan Lutherin tekstien tieteellisessä laitoksessa (Weimarer Ausgabe). Lex charitatis puolestaan on Lutherin mukaan lex naturae, luonnon oma laki. Se on luomisen perusteella luonnosta löytyvä elämän oma laki, luonnollinen moraalilaki. Kahden korin ajatus on väärä seuraavista syistä:

Ensinnäkin uskon ja rakkauden jaon tulkitseminen luonnollisen moraalilain kumoavaksi distinktioksi on Lundin perintöä. Suomeen tämä tulkinnan suunta on tullut 1950-luvun Luther-tulkinnan kautta. *Toiseksi* voidaan panna merkille, että uudempi suomalainen Luther-tutkimus on vieroksunut eettispainotteista uskontulkintaa. Uskon ja rakkauden distinktiota on sen sijaan tulkittu erityisesti suosion ja lahjan (favor - donum) teologisten käsitteiden avulla.

Kolmanneksi on selvää, että Luther vastustaa uskon ja rakkauden distinktion avulla alun perin katolisen teologian käsitystä uskon ja tekojen suhteesta. Siksi “uskon” eli uskonvanhurskauden alue kattaa sekä suosion että lahjan. “Rakkauden” alue ei koskaan voi soteriologisessa mielessä merkitä ansiollisen tekojen palaamista. *Neljänneksi* voidaan todeta, että teologisesti näillä huomioilla on kaksi keskeistä seurausta. Sekä vanhurskauttamisen juridinen aspekti että unio-teologian näköala kuuluvat kumpikin Lutherin teologiassa uskon alaan. Rakkauden alaa hän käsittelee puolestaan karitatiivisesti (pyhitys). *Viidenneksi* Luther itse liittää “rakkauden” lähes poikkeuksetta luonnonoikeudelliseen moraalikäsitteeseen. *Kuudenneksi*: johdonmukainen johtopäätös näistä teologian piirteistä on, että mitään kahta koria laajojen kategorioiden mielessä ei Lutherin teologiasta löydy. *Seitsemänneksi* on ilmeistä, että uskon ja rakkauden distinktion nykyistä käyttöä kritisoidessa olennaisinta on arvioida puheenvuoron käyttäjien suhtautumista luonnolliseen moraalilakiin Jumalan luontoon asettamana järjestyksenä. Ja *kahdeksanneksi*: koska kahta koria ei ole olemassa, kohteena olevia aiheita (kuten virkakäsitystä, ekumenian kysymyksiä tai samaa sukupuolta olevien avioliittoa) on arvioitava tavallisen argumentaatioanalyysin avulla.